DINAMICĂ LEXICO-SEMANTICĂ ÎN VERSIUNI BIBLICE ROMÂNEȘTI. STUDIU DE CAZ: *PARABOLA SAMARINEANULUI MILOSTIV*[1]

DORA VĂETUȘ
Universitatea din București

1. Preliminarii

Dinamica limbii reprezintă, conform DSL, „variația unei limbi atât în diacronie, deci în evoluția ei de la o etapă istorică la alta, cât și în sincronie, adică în manifestările ei sincronic diversificate". În diacronie, schimbările survenite se datorează fie unor factori interni, mai precis evoluției propriului sistem lingvistic, fie unor factori externi, de natură istorică și socio-culturală, cum ar fi: unificarea teritorială, contactul dintre limbi sau contribuția unei personalități culturale la impunerea unei norme lingvistice (DSL: 180).

Lexicul reprezintă palierul cel mai dinamic al unei limbi, pentru că ilustrează interdependența dintre limbă și societate, fiind supus unor influențe extralingvistice manifestate într-o măsură diminuată în fonetică, morfologie sau sintaxă. De aceea, dintre numeroasele aspecte ale dinamicii limbii, interesul nostru se concentrează asupra dinamicii lexico-semantice.

Dinamica lexico-semantică se manifestă, mai ales, prin îmbogățirea lexicului prin mijloace interne (formarea pe teren românesc a unor cuvinte prin derivare, compunere, conversiune) sau prin mijloace externe (împrumutul și calcul lingvistic). Aceasta presupune însă și deplasarea cuvintelor din fondul activ al limbii în fondul pasiv (sau invers), trecerea dintr-un stil sau registru stilistic în altul, specializarea terminologică sau determinologizarea. Evoluția semantică se referă la procedeele de extindere sau de restrângere de sens a unor cuvinte, înnobilările și deprecierile de sens, dobândirea de conotații prin metaforă, metonimie etc.

Corpusul este alcătuit din versiuni românești succesive ale *Bibliei*. Prin juxtapunerea textelor, se pot observa atât coincidențele, cât și substituțiile lexicale, ceea ce constituie punctul de plecare pentru o analiză de tip lexico-semantic care să reflecte variația lingvistică (diacronică, diatopică și diastratică). Însă coincidențele / substituțiile lexicale sunt, în același timp, mărturii ale filiației textelor sau ale procedeelor de traducere utilizate.

Dintre versiunile biblice românești parțiale sau integrale, am selectat, pentru o analiză comparativă a *Parabolei samarineanului milostiv*, din *Evanghelia după Luca*, cap. 10, v. 25-37, cinci texte reprezentative din perioada veche a limbii române literare:

[1] Acknowledgment: *This work was supported by the strategic grant POSDRU / 159 / 1.5 / S / 140863, Project ID 140863 (2014), co-financed by the European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013.*

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

- ***Tetraevanghelul*** coresian (TETRAEV. 1561) **–** prima traducere (după o sursă slavonă) păstrată a celor patru *Evanghelii*;
- ***Noul Testament de la Bălgrad*** (NT 1648) – prima traducere integrală a *Noului Testament* în limba română şi, în acelaşi timp, prima încercare de a înlocui modelul cultural slavon cu un model nou, greco-latin, de influenţă occidentală (NTGL 1611)[1];
- ***Biblia de la Bucureşti*** (BIBLIA 1688) – prima traducere integrală a *Bibliei* în limba română; *Noul Testament* cuprins în BIBLIA 1688 reprezintă, după cum s-a demonstrat (v. Gafton 2002), o revizuire a NT 1648, prin confruntare cu textul grecesc;
- ***Biblia lui Petru Pavel Aaron*** (1760-1761) sau ***Vulgata de la Blaj*** (BIBLIA 1760) – o nouă versiune integrală a textului sacru în limba română tradusă după *Vulgata*, nu după *Septuaginta*, singura de acest tip în cultura românească veche (*Vulgata* publicată la Roma în 1592, cunoscută sub denumirea *Sixto-Clementina* şi devenită *textus receptus* al Bisericii Catolice, a fost consultată în ediţia *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, Veneţia, 1690; v. Chindriş 2005);
- ***Biblia de la Blaj*** (***Biblia lui Samuil Micu*** sau ***Biblia lui Bob***) (BIBLIA 1795) – revizuirea *Bibliei de la Bucureşti* realizată de către Samuil Micu[2] după *Septuaginta* în ediţia critică a lui Lambert Bos (1670-1717), apărută la Franeker, în 1709, şi reeditată la Amsterdam, în 1725 (v. Pavel 2000: 3-5).

2. Analiză lexico-semantică, stilistică şi contextuală

(1) *Învăţător / dascal*

Prezenţa lui *dascal* în NT 1648 se explică prin presiunea originalului străin, grecesc (*διδάσκαλε*), iar păstrarea lui în BIBLIA 1688 şi BIBLIA 1795 reprezintă dovada filiaţiei textelor prin revizuire. Perechea sinonimică *dascal* / *învăţător* ilustrează, pe de o parte, variaţia diacronică, prin suprapunerea împrumutului de origine greacă *dascal* peste un cuvânt deja existent în limbă, format pe teren românesc, *învăţător*. Pe de altă parte, de-a lungul timpului, între cele două cuvinte se produce o diferenţiere semantică, ceea ce conduce la variaţie diastratică: în versiunile biblice actuale, s-a impus *învăţător* (ca atribut al lui Iisus Hristos), pe când *dascăl* a rămas în limbajul bisericesc cu alt sens.

(2) *Tărie / vârtute / putere*

[1] Cercetătorii au arătat că au existat texte de bază diferite pentru părţi distincte din NT 1648, întrucât la traducere au contribuit mai mulţi cărturari care şi-au repartizat porţiuni din text. Astfel, *Evangheliile* au fost traduse de ieromonahul Silvestru după un text de bază grecesc, textele de control fiind o versiune slavonă (*Biblia* de la Ostrog, 1581) şi *Tetraevanghelul* coresian. Începând cu *Faptele Apostolilor*, traducerea a fost realizată de alţi cărturari, ale căror nume nu sunt amintite în *Predoslovia către cititori*, după un model latinesc, prin confruntare cu textul grecesc, fapt demonstrat de glosele marginale. Sursa NT 1648 este o ediţie poliglotă din 1611 (NTGL 1611), cu textul publicat pe trei coloane: în limba greacă, în latină (*Vulgata*) şi tot în latină (versiunea lui Théodore de Bèze), fiind urmată în principal noua versiune latină a lui Beza. Printre textele de control ale NT 1648, nemărturisite de traducători în *Predoslovie*, dar descoperite de cercetători, se numără şi versiuni româneşti din secolul al XVI-lea, o versiune maghiară (*Biblia* calvină a lui Heltai Gáspár, 1562) şi una germană (*Biblia* lui Luther) (v. Pavel 2001: 166-172).

[2] În *Cuvântul către cititor* (BIBLIA 1795: 17), Samuil Micu declară că era nevoie de o nouă tălmăcire a *Scripturii*, deoarece ediţia din 1688 era greu de înţeles pentru contemporanii săi. De fapt, *Biblia lui Samuil Micu* reprezintă o revizuire a *Bibliei de la Bucureşti*, nu o nouă traducere.

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

Tărie (TETRAEV. 1561) este înlocuit de *vârtute* în NT 1648, BIBLIA 1688 şi BIBLIA 1795, în timp ce în BIBLIA 1760 cuvântul concurent este *putere* (de altfel, păstrat şi în versiunile biblice actuale). Aceste substituţii lexicale reflectă variaţia diacronică datorită scăderii în timp a frecvenţei în uz a cuvintelor *tărie* şi *vârtute* (v. Tudose 1970: 142, 146).

(3) *Cuget / minte*

Cuget se întâlneşte în patru dintre versiunile biblice pe care le-am cercetat: TETRAEV. 1561, NT 1648, BIBLIA 1688 şi BIBLIA 1795, fiind conservat şi în versiunile biblice actuale. *Minte* apare doar în BIBLIA 1760 sub influenţa textului de bază utilizat (*Vulgata*: *mens,-ntis*). În versiunea lui Beza, corespondentul lui *mens,-ntis* este *cogitatio,-onis*, din aceeaşi familie lexicală cu a etimonului românesculuі *a cugeta – cogito,-are* (de la care, prin derivare regresivă, s-a format *cuget*) (DA). Perechea *cuget / minte*, prin raportul de sinonimie parţială dintre cei doi termeni şi prin specializarea terminologică (*cuget* este specific pentru limbajul bisericesc), denotă variaţia diastratică.

(4) *Vecin(ul) / priiatinul / aproapele / deaproapele / mai deaproape*

În contextul *Luca* 10: 27, *vecinul* (TETRAEV. 1561) este concurat de *priiatinul* (NT 1648), de *aproapele* (BIBLIA 1688, BIBLIA 1760) şi de compusul *deaproapele* (BIBLIA 1795), în timp ce în contextul *Luca* 10: 29 repartiţia este următoarea: *vecin(ul)* (TETRAEV. 1561, BIBLIA 1795), *priiatinul* (NT 1648), *aproapele* (BIBLIA 1688, BIBLIA 1760).

Pentru că atât *vecin*, cât şi *prieten* aveau alte sensuri de bază, cele cunoscute şi astăzi, şi pentru că ambele au dobândit prin calc de structură semantică sensul contextual, acela de „semen", în limba română literară veche era nevoie de un cuvânt care să exprime exclusiv acest sens. Astfel, s-a creat prin conversiune substantivul *aproapele*, provenit din adverbul *aproape*. *Aproapele*[1] (cu variantele *de aproapele* şi *cel de aproape*) desemnează „orice om, de care ne leagă raporturi sufleteşti propovăduite de religia creştină" (DA). Dacă avem în vedere faptul că *vecin* şi *prieten* au pierdut în timp sensul prezent în context, cedându-l formaţiei pe teren românesc *aproapele*, atunci considerăm că substituţia lexicală se explică prin variaţia diacronică. Însă, dacă ţinem cont de procesul de terminologizare pe care îl suferă cuvântul *aproapele*, prin fixarea lui în limbajul bisericesc, atunci substituţia lexicală are la bază variaţia diastratică.

(5) *A fi viu/a via/a trăi*

A fi viu se întâlneşte în trei dintre cele cinci versiuni biblice româneşti luate în discuţie: TETRAEV. 1561, BIBLIA 1760 şi BIBLIA 1795. Verbul *a via* este utilizat în NT 1648, iar *a trăi* – în BIBLIA 1688. Concurenţa *a via/a trăi* este explicabilă prin variaţie diacronică: suprapunerea unui împrumut de origine veche slavă peste un cuvânt moştenit din latină. În acest caz, *a via* este înlocuit definitiv de *a trăi* care pătrunde în vocabularul fundamental al limbii române literare vechi (v. Tudose 1970: 146). *A via* mai este conservat până astăzi doar în limbajul bisericesc cu sensul de „a dobândi viaţă veşnică, a se mântui" (DLR). *(A fi) viu*, datorită sensului contextual specific limbajului bisericesc („care este etern, nemuritor, veşnic"

[1] În limba română, *aproapele* constituie unul dintre cele mai vechi exemple de substantivizare a adverbului, regăsit încă din *Psaltirea Scheiană* şi *Codicele Voroneţean* (v. Munteanu 2001: 382-391).

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

(DLR)), rămâne în versiunile biblice românești din secolul al XVI-lea până astăzi. Prin apartenența la terminologia religioasă, *a via* și *(a fi) viu* reflectă, în raport cu *a trăi*, variația diastratică.

(6) *A merge/a pogorî*

Verbului *a merge* din TETRAEV. 1561 îi corespunde, în toate celelalte patru versiuni biblice, *a pogorî*. Relația semantică dintre cele două este de tipul hiperonim / hiponim sau de sinonimie parțială. În textul grecesc, respectiv în cel latinesc, apar *καταβαίνω* și *descendo* care echivalează doar rom. *a pogorî*.

(7) *A dezbrăca/a jăhui/a jefui*

Verbele *exspolio* (Beza) și *despolio* (*Vulgata*) corespund mai degrabă verbului românesc *a jefui* (cu varianta *a jăhui*). Gr. *ἐκδύω* este echivalat în traducerea românească prin a *dezbrăca*. Prin urmare, în acest caz, diferențele dintre versiunile românești se explică prin textele de bază utilizate: NT 1648 și BIBLIA 1760 redau versiuni latinești, pe când BIBLIA 1688 ȘI BIBLIA 1795 trimit la textul de bază grecesc. TETRAEV. 1560 a avut o sursă slavonă, care, la rândul ei, a constituit o traducere din limba greacă, de aceea apare verbul *a dezbrăca*. Poate fi acceptată ideea unei sinonimii parțiale între *a jefui* și *a dezbrăca* sau ele pot fi considerate, așa cum am demonstrat mai sus, variante textuale.

(8) *A pune rane/a răni*

A pune rane (TETRAEV. 1561) reprezintă un calc frazeologic din limba slavonă (v. și gr. *πληγὰς ἐπιθέντες*, lat. *plagis impositis*) având sensul de „a răni”. În toate celelalte versiuni românești cercetate este înlocuit de *a răni*. În această situație, concurența *a pune rane/a răni* este motivată de opțiunea pentru un anumit procedeu de traducere: traducerea literală (calcul frazeologic) cedează locul traducerii literare.

(9) *(De) abia viu/mai mort*

Gr. *ἡμιθανής,-ές*, la fel ca lat. *seminex,-necis* (Beza) semnifică „half-dead” (LIDDELL – SCOTT; LEWIS – SHORT), pe când lat. *semivivus,-a,-um* (*Vulgata*) – „half-alive” (LEWIS – SHORT). Între cele două variante latinești există, desigur, o relație de sinonimie, dar diferența dintre ele, explicabilă prin procedeul de traducere numit modulare (v. Lungu Badea 2012: 102-103), se reflectă în versiunile biblice românești analizate. Astfel, *(de) abia viu / mai mort* reprezintă variante textuale: *(de) abia viu* (TETRAEV. 1561, BIBLIA 1760 și BIBLIA 1795) se raportează la *semivivus* (*Vulgata*), în timp ce *mai mort* (NT 1648 și BIBLIA 1688) echivalează gr. *ἡμιθανής,-ές* sau lat. *seminex,-necis* (Beza).

(10) *A (se) prinde/a (se) (în)tâmpla / după tîmplare*

Gr. *κατὰ συγκυρίαν* (substantivul *συγκυρία,-ας* „coincidence, chance” (LIDDELL – SCOTT)) este tradus de Beza prin *casu* (un substantiv în ablativ, *casus,-us*, cu un sens adverbial „by chance, casually, by accident, accidentally” (LEWIS – SHORT)). Însă, în *Vulgata*, corespondentul este verbul impersonal *accidit* „it happens that, it occurs that” (LEWIS –

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

SHORT). Doar BIBLIA 1688 redă gr. *κατὰ συγκυρίαν*, celelalte versiuni românești raportându-se, prin utilizarea unui verb, la *Vulgata*. Așadar, diferența este dată de un alt procedeu de traducere, și anume de transpoziție (v. Lungu Badea 2012: 173) – *după tâmplare / s-au (în)tâmplat* (traducere printr-un substantiv / traducere printr-un verb) –, dar și de variația diacronică, prin înlocuirea lui *a se prinde* cu *a se întâmpla* datorită sensului contextual ieșit din uz al lui *a se prinde* („a se întâmpla, a se produce deodată, contrar așteptărilor, dorințelor etc." (DLR)).

(11) *A veni / a călători / a merge*

Atât gr. *ὁδεύω*, cât și lat. *iter facĕre* sunt echivalate doar de verbul rom. *a călători*. Între *a veni* (TETRAEV. 1561, NT 1648, BIBLIA 1688), *a călători* (BIBLIA 1760) și *a merge* (BIBLIA 1795) se stabilește o relație de sinonimie parțială, toate redând ideea de mișcare.

(12) *A merge / a sosi / a veni*

Verbelor *a merge* (TETRAEV. 1561) și *a veni* (BIBLIA 1760, BIBLIA 1795) li se adaugă *a sosi* (NT 1648, BIBLIA 1688). Și acesta este un caz de sinonimie parțială: cele trei verbe polisemantice sunt sinonime în contextul dat datorită posibilității de substituție. Gr. *ἔρχομαι* și lat. *venio,-ire* corespund mai degrabă lui *a veni*, dar nu exclud nici celelalte posibilități de echivalare: *a merge* și *a sosi*.

(13) *Unt / uloiu / untdelemn*

Concurența *unt* (TETRAEV. 1561) / *uloiu* (NT 1648*)* / *untdelemn* (BIBLIA 1688, BIBLIA 1760, BIBLIA 1795) evidențiază, pe de o parte, variația diacronică, prin înlocuirea cuvântului *unt* care avea un sens contextual ieșit în timp din uz („ulei (extras din vegetale)" sau chiar „ulei întrebuințat la săvârșirea unor ritualuri religioase" (DLR)). Pe de altă parte, substituția poate fi motivată de relația de sinonimie parțială (*unt, ulei* – hiperonime în raport cu hiponimul *untdelemn*).

(14) *Casă de oaspeți / sălașul oaspeților / sălaș (de oaspeț)*

Gr. *πανδοχεῖον,-ου* și lat. *diversorium,-ii* (Beza) au același sens – „inn" (LIDDELL – SCOTT; LEWIS – SHORT). Lat. *stabulum,-i* din versiunea *Vulgatei* semnifică „a standing-place, abode, habitation, dwelling" (LEWIS – SHORT). Relația de sinonimie parțială existentă între cuvintele latinești (*diversorium* este un hiponim în raport cu *stabulum*) se regăsește și în limba română. BIBLIA 1760 echivalează prin *sălaș* lat. *stabulum* (din *Vulgata*), în timp ce toate sintagmele concurente din celelalte versiuni biblice românești trimit la gr. *πανδοχεῖον* sau la lat. *diversorium*. Astfel, *sălaș* reprezintă o variantă textuală, dacă îl raportăm la sintagmele *casă de oaspeți / sălașul oaspeților / sălaș de oaspeț.*

(15) *A păzi / a purta câștiga / a purta grijă / a avea grijă*

Înlocuirea lui *a păzi* (TETRAEV. 1561) prin locuțiunile verbale *a purta grijă* (BIBLIA 1688, BIBLIA 1795)*, a avea grijă* (BIBLIA 1760) este un alt exemplu de sinonimie parțială. Utilizarea locuțiunii *a purta câștiga* în NT 1648 reprezintă, în raport cu celelalte variante, un

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

caz de variație diatopică: substantivul *câștigă* este un regionalism care a circulat în zonele Banat și Transilvania cu sensul de „purtare de grijă, grijă” (DA).

(16) *A ieși / a merge / a purcede*

Verbul gr. *ἐκβάλλω* are sensul „to cast out (of a place)” (LIDDEL – SCOTT), iar lat. *abeo,-ire* (Beza) – „to go from (a place), to go away, depart” (LEWIS – SHORT), pe când în *Vulgata* constatăm că nu există un corespondent. BIBLIA 1760 păstrează elipsa din *Vulgata*, propunând astfel o variantă textuală în raport cu celelalte versiuni românești. Concurența *a ieși* (TETRAEV. 1561) / *a merge* (NT 1648, BIBLIA 1688) / *a purcede* (BIBLIA 1795) ilustrează sinonimia parțială.

(17) *Argint / ban / dinar*

Există o relație de sinonimie parțială între *argint* (TETRAEV. 1561, BIBLIA 1795), *ban* (NT 1648) și *dinar* (BIBLIA 1688, BIBLIA 1760), *ban* fiind hiperonim în raport cu celelalte două cuvinte. Gr. *δηνάριον,-ου* și lat. *denarius,-ii* corespund rom. *dinar*. Suprapunerea lui *dinar* (un împrumut din neogreacă) peste *argint* și *ban* indică variația diacronică.

(18) *Uspătătoriu / gazdă*

Gr. *πανδοχεύς,-έως* „an innkeeper” (LIDDELL – SCOTT) s-ar traduce mai degrabă prin rom. *uspătătoriu* „hangiu, ospătar; (p. ext.) gazdă” (DLR), *hospes,-itis* „a host” (Beza) și *stabularius,-ii* „a host, landford; a tavern-keeper, stable-keeper” (LEWIS – SHORT) (*Vulgata*) ar echivala mai cu seamă rom. *gazdă* „stăpânul sau stăpâna casei, în raport cu oaspeții săi” (DA). Concurența *uspătătoriu* / *gazdă* este motivată de variația diacronică (dacă *uspătătoriu* ieșise din uz la mijlocul secolului al XVII-lea) sau de sinonimia parțială.

(19) *A răsipi / a cheltui*

Înlocuirea lui *a risipi* (TETRAEV. 1561) cu *a cheltui* (prezent în celelalte patru versiuni biblice) poate fi motivată de nevoia de a înlătura ambiguitatea contextuală a verbului polisemantic *a risipi* (utilizat în context cu sensul de „a cheltui”).

(20) *A da / a plăti / a întoarce*

Concurența *a da* (TETRAEV. 1561) / *a plăti* (NT 1648, BIBLIA 1688) / *a întoarce* (BIBLIA 1760, BIBLIA 1795) este alt exemplu de sinonimie parțială: toate cele trei cuvinte polisemantice au în context sensul de „a achita; a restitui”.

(21) *A păsa / a merge*

A păsa (un cuvânt specific limbii române vechi cu sensul „a pleca, a se duce; a merge, a umbla; a păși” (DLR)) este utilizat în patru dintre versiunile biblice pe care le-am analizat, doar în BIBLIA 1760 fiind înlocuit de verbul *a merge*: între cele două cuvinte există o relație de sinonimie parțială.

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

3. Apartenența cuvintelor la fondul lexical principal al limbii române

Majoritatea cuvintelor aparţin vocabularului fundamental al limbii române literare vechi (v. Tudose 1970) (cele marcate cu *Bold*). Dintre acestea, unele se regăsesc în fondul lexical principal al limbii române actuale (v. Graur 1954) (cele marcate cu *Underline*):

- ***învățător / dascal***;
- ***tărie*** */ vârtute* **/ *putere***;
- ***cuget / minte***;
- ***vecin / priiatin*** */ aproapele / deaproapele / mai deaproape*;
- ***(fi) viu*** */ (a) via /* ***trăi***;
- ***merge / pogorî***;
- *dezbrăca / jăhui / jefui*;
- ***pune rane*** */ răni*;
- *(de) abia* ***viu*** */ mai* ***mort***;
- ***(se) prinde*** **/** ***(se) (în)tâmpla*** */ după tîmplare*;
- ***veni*** */ călători /* ***merge***;
- ***merge / sosi / veni***;
- ***unt*** */ uloiu / untdelemn*;
- ***casă*** *de oaspeți /* ***sălașul*** *oaspeților /* ***sălaș*** *(de oaspeț)*;
- ***păzi*** **/** ***purta*** *câștiga /* ***purta grijă / avea grijă***;
- ***ieși / merge / purcede***;
- ***argint / ban*** */ dinar*;
- *uspătătoriu / gazdă*;
- ***răsipi / cheltui***;
- ***da / plăti / întoarce***;
- ***păsa / merge***.

Faptul că cele mai multe cuvinte fac parte din fondul lexical principal al limbii române literare vechi şi al celei actuale este un argument al accesibilității textului biblic. Fondul lexical principal cunoaşte o dinamică de mai mică amploare, fiind constituit din cuvinte caracterizate prin stabilitate şi vechime în limbă.

4. Etimologie

Din punct de vedere etimologic, majoritatea cuvintelor sunt moştenite din limba latină, o parte sunt formate pe teren românesc şi un număr relativ mic de cuvinte sunt împrumuturi vechi (din vechea slavă, slavonă, (neo)greacă, maghiară etc.; v. DA / DLR; MDA). Dinamica lexico-semantică presupune şi suprapunerea straturilor etimologice: împrumuturile concurează cuvintele moştenite din latină sau pe cele formate pe teren românesc:

- ***învățător*** (der.) **/ *dascal*** (împr. din neogr. *δάσκαλος*, slv. ***даскалъ***);
- ***tărie*** (der.) **/ *vârtute*** (moşt. din lat. *virtus*) **/ *putere*** (conversiune);
- ***cuget*** (der. regresiv) **/ *minte*** (moşt. din lat. *mens*);
- ***vecin*** (moşt. din lat. **vecinus* (*vicinus*), cu sensul contextual calchiat din slv.) **/ *priiatin*** (împr. din bg. *приятен*, cu sensul contextual calchiat din slv.) **/ *aproapele*** (conversiune) **/ *deaproapele*** (compunere) **/ *mai deaproape*** (compunere);
- ***(fi) viu*** (moşt. din lat. *vivus*) **/ *via*** (moşt. din lat. *vivere*) **/ *trăi*** (împr. din v. sl. ***тръпѣти***);

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

- ***merge*** (moşt. din lat. *mergere*) **/ *pogorî*** (der.);
- ***dezbrăca*** (moşt. din lat. **disbracare*) **/ *jăhui* / *jefui*** (împr. din rut. *žekuvati*, *žakuvati*);
- ***pune rane*** (calc frazeologic din slv.) **/ *răni*** (împr. din v. sl. ***ранити***);
- ***(de abia) viu*** (moşt. din lat. *vivus*) **/ *(mai) mort*** (moşt. din lat. *mortuus*);
- ***(se) prinde*** (moşt. din lat. *pre(he)ndere*) **/ *(se) (în)tâmpla*** (moşt. din lat. **intemplare*) **/ *după tâmplare*** (conversiune)*;*
- ***veni*** (moşt. din lat. *venire*) **/ *călători*** (der.) **/ *merge*** (moşt. din lat. *mergere*);
- ***merge*** (moşt. din lat. *mergere*) **/ *sosi*** (împr. din gr. *ἔσωσα*, aorist al lui *σώσω*) **/ *veni*** (moşt. din lat. *venire*);
- ***unt*** (moşt. din lat. *unctum*) **/ *uloiu*** (împr. din slv. ***олѣи***) **/ *untdelemn*** (compunere *unt+de+lemn* după slv. ***дрѣвѣно масло***);
- ***casă (de oaspeţi)*** (moşt. din lat. *casa*) **/ *sălaşul (oaspeţilor)* / *sălaş (de oaspeţ)*** (împr. din magh. *szállás*);
- ***păzi*** (împr. din v. sl. ***пазити***) **/ *purta câştiga* / *purta grijă* / *avea grijă***;
- ***ieşi*** (moşt. din lat. *exire*) **/ *merge*** (moşt. din lat. *mergere*) / ***purcede*** (moşt. din lat. *procedere*);
- ***argint*** (moşt. din lat. *argentum*) / ***ban*** (etim. nec.) / ***dinar*** (împr. din neogr. *δηνάριον*);
- ***uspătătoriu*** (der.) **/ *gazdă*** (împr. din magh. *gazda*);
- ***răsipi*** (împr. din bulg. *разсипя*, scr. *rasipati*) **/ *cheltui*** (împr. din magh. *költeni*);
- ***da*** (moşt. din lat. *dare*) **/ *plăti*** (împr. din v. sl. ***платити***) **/ *întoarce*** (moşt. din lat. *intorquĕre*);
- ***păsa*** (moşt. din lat. **passare*) **/ *merge*** (moşt. din lat. *mergere*).

5. Terminologizare

Dicţionarele (DA / DLR) consemnează pentru anumite cuvinte unele sensuri specifice limbajului bisericesc:

- ***învăţător*** – un atribut dat lui Iisus Hristos – „cel care dă învăţătură, care învaţă sau instruieşte pe altul (în credinţa adevărată a religiei creştine), magistru, preceptor, instructor, maestru, dascăl” (DA);
- ***vecinul / priiatinul / aproapele*** **–** „orice om, de care ne leagă raporturi sufleteşti propovăduite de religia creştină” (DA);
- ***viu*** – „care este etern, nemuritor, veşnic” (DLR);
- ***(a) via*** **–** „a dobândi viaţa veşnică; a se mântui” (DLR);
- ***(a) trăi*** – „a continua să existe, a dăinui” (DLR).

Încă din secolul al V-lea, pornind de la lucrările Sfântului Ioan Cassian, s-a stabilit că lectura textului sacru se face pe patru niveluri: literal, typologic, tropologic şi anagogic (ultimele trei alcătuind perspectiva alegoric-spirituală). În *Predoslovia către cititori* a NT 1648, aceeaşi idee apare sub forma: „Mai vârtos de toate, pre aceasta ne-am silit să ţinem înţelesul Duhului Sfânt, că scriptura fără înţeles iaste ca şi trupul fără suflet” (NT 1648: 114).

În interpretarea patristică a textului biblic, se stabilesc, pe baza analogiei, o serie de sensuri conotative contextuale, care, în ansamblu, reconstituie semnificaţia *Parabolei samarineanului milostiv* (*parabolă* – „povestire alegorică cu un cuprins religios” (DLR)). Pentru a identifica sensurile conotative contextuale, de altfel neconsemnate în dicţionarele

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

limbii, am făcut apel la *Cazania a II-a* tipărită de Coresi (CAZANIA 1581: 387-396) şi la *Cazania* lui Varlaam (VARLAAM II: 255-258):

Cuvânt	**Sens conotativ contextual**	
	***Cazania*, 1581**	**Varlaam, *Cazania*, 1643**
omul (căzut între tâlhari)	„omenească fire”	„Adam”
Ierusalimul	„ce se zice, den fără-voroava şi a paceei viaţă, că vedeare cu pace spune-se Ierusalimŭ)”	„viiaţa raiului”
Ierihonul	„ce se zice, lângă păcate şi în viaţa porcească”	„viiaţa aceştii lumi păcătoasă”
a se pogorî	„Nu zice că *pogorî,* ce *mergeà în josŭ,* derep'ce amu că firea omenească pururi spre cea den josŭ amerinţă”	(a se pogorî) „din bine în rău şi din bunătăţi întru răutăţi şi în păcate”
tâlhari	„draci”	„diavoli”
veşmintele	„văşmântulŭ bunătăţilorŭ”	„direptatea şi nevinovăţiia şi darul lui Dumnedzău”
rane	„păcate”	„păcate”
de abia viu / mai mort	„sufletulŭ fără-de-moartea iaste, iar trupulŭ cu moarte”	„trupul mort, sufletul viu”
preotul	„leagea”	„légea véche”
levitul	„prorocii”	„prorocii”
samarineanul cel milostiv	„Hristosŭ”	„Iisus Hristos”
untul *vinul*	„vărsă untŭ şi vinŭ, cuvântulŭ învăţăturiei: untulŭ amu, ceaia ce cheamă cu dulceaţă şi cu blânzie, iară vinulŭ, ceaia ce-i mai înfricoşază de scoate spre bunătăţi” / „untulŭ înţeleage-se ce e pre viaţă omenească, iară vinulŭ pre dumnezeiască (ce se zice, Domnulŭ amu aciia pre fire omenească făceà, aciia dumnezeiaşte)” / „iară cine mănâncă şi bea, şi e nemâniosŭ, şi viaţă fără trudă va să aibă, acesta iaste untulŭ. Iară stranicii, postulŭ (ce să zice postulŭ Patruzecilorŭ), ce e îmblarea pre mare, şi câte şi alte dumnezeeşti tării, acealea sântŭ vinulŭ. Sau vinulŭ se cade să se înţeleagă dumnezeiei, că nimeni nemestecatŭ nu l-ară fi pututŭ răbda de n-ară fi fostŭ şi untŭ (ce se zice ce e pre omenească viaţa a lui Hristosŭ)”	(untul) „mila şi iubirea lui Dumnedzău la oameni” (vinul) „mâniia şi urgiia lui Dumnedzău, certarea muncilor de véci”
dobitocul (Său)	„trupulŭ său”	„umărul (Său)”
casa de oaspeţi	„beseareca”	„beséreca”
gazda	„(lăsă) apostolilorŭ, iar după vreamea apostolilorŭ, păstorilorŭ şi învăţătorilorŭ (ce se zice, arhiereilorŭ şi episcupilorŭ)”	„apostolii, arhiereii, episcopii, preuţii, învăţătorii lumiei”
doi dinari	„amândoao legile, nooa şi veachea, sau ce e către Dumnezeu şi către vecinŭ dragoste”	„două légi, légea véche şi légea nouă”
(întoarcerea samarineanului)	„a doa venire a lui Hristosŭ”	
a plăti		(a răsplăti) „atunce când să va întoarce Domnul, de va veni la a doa venire a Sa, de va face giudecată lumiei”

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

6. Concluzii

- În cele cinci versiuni biblice comparate, constatăm o stabilitate lexicală motivată de mai mulți factori:
  - majoritatea cuvintelor aparțin fondului principal lexical, caracterizat, în esență, printr-o dinamică de mică amploare;
  - în procesul de revizuire a traducerilor, unele cuvinte s-au păstrat, demonstrând filiația textelor: TETRAEV. 1561 se numără printre sursele secundare ale NT 1648; NT 1648, într-o formă revizuită, se regăsește în BIBLIA 1688; BIBLIA 1795 reprezintă, la rândul ei, o revizuire a BIBLIEI 1688.
- Limbajul biblic se caracterizează prin accesibilitate și conservatorism:
  - accesibilitatea reiese din apartenența cuvintelor la fondul principal lexical;
  - conservatorismul este o consecință a procesului de revizuire a textelor.
- Substituțiile lexicale se datorează, în special, variației lingvistice:
  - variația diacronică presupune înlocuirea cuvintelor ieșite din uz sau a cuvintelor cu sensuri ieșite uz;
  - variația diastratică scoate în evidență terminologizarea unor cuvinte: unele dobândesc sensuri specifice limbajului bisericesc (consemnate în DA / DLR), iar altele primesc sensuri conotative contextuale decodate doar în hermeneutica biblică, ceea ce conduce la inaccesibilitatea textului biblic;
  - variația diatopică are o pondere foarte mică.
- Unele substituții lexicale se pot explica prin opțiunile traducătorilor pentru un anumit cuvânt dintr-o serie de sinonime parțiale sau pentru un hiponim / hiperonim considerat mai adecvat în context.
- Alte substituții lexicale sunt determinate de procedeele de traducere utilizate: traducere literală (împrumut, calc lingvistic) și traducere literară (transpoziție, modulare, echivalență, adaptare culturală).

IZVOARE

BIBLIA 1688 – *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întîia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino Domnul Țării Românești, retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfîntului Sinod și cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic si de Misiune al BOR, 1988.

BIBLIA 1688 (ed. 2001) – *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage..., tipărită întîia oară în 1688*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001.

BIBLIA 1760 – *Biblia Vulgata*, Blaj, 1760-1761, Cuvînt înainte de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

BIBLIA 1795 – *Biblia de la Blaj*, 1795, Ediție jubiliară, cu binecuvîntarea Î. P. S. Lucian Mureşan mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, 2000.

BIBLIA SACRA 1690 – *Biblia sacra Vulgatae Editionis*, Veneția, 1690.

CAZANIA 1581 = Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, Sextil Pușcariu, Alexie Procopovici (ed.), 1914, vol. I, *Textul*, București, Atelierele grafice Socec & Co.

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

NT 1648 – *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ştefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 340 de ani din iniţiativa şi purtarea de grijă a Prea Sfinţitului Emilian, Episcopul Alba Iuliei, Editura Episcopiei Ortodoxe a Alba Iuliei, 1988.

NTGL 1611 – *Novum Iesu Christi Testamentum Graece et Latine: Theodoro Beza interprete. Cum duplici interpretatione*, Geneva, Apud Samuelem Crispinum, MDCXI.

TETRAEV. 1561 – *Tetraevanghelul tipărit de Coresi: Braşov, 1560-1561* comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti, 1574, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

VARLAAM – Varlaam, *Carte românească de învăţătură, Duminicile preste an şi la praznice împărăteşti şi la svenţi mari, I. Studiul, II. Textul*, Stela Toma (ed.), 2011-2012 / 2013, [prefaţă şi studiu de Dan Zamfirescu], Bucureşti, Editura Roza Vânturilor.

BIBLIOGRAFIE

Dicţionare:

DA **–** *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913-1949.

DLR **–** *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, 1965 şi urm.

DSL **–** Angela Bidu Vrânceanu *et alii*, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005.

DTR **–** Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi: 1640-1780. Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.

LEWIS – SHORT **–** Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary*, founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary, Bibleworks edition, 1879.

LIDDELL – SCOTT **–** G. Liddell, R. Scott, *A Greek–English Lexicon* compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, revised and augmented throughout by sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick Mckenzie (…), Oxford, 1996.

MDA = *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2010.

Studii şi articole:

Anania, Bartolomeu Valeriu, 2009, „Biblia lui Şerban, monument de limbă teologică şi literară românească", în *TDR 2009*, p. 25-36.

Chindriş, Ioan, 2000, „Secolele Bibliei de la Blaj", în *BIBLIA 1795*, p. 1-68.

Chindriş, Ioan, 2005, „Testamentul lui Petru Pavel Aron", în *BIBLIA 1760*, p. XI-LXXVIII.

Chivu, Gheorghe, 1997, *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Chivu, Gheorghe, 2012, „Les écrits religieux, une composante définitoire de la culture roumaine ancienne", în *TDR 2012*, p. 19-35.

Coteanu, Ion, Lucia Wald (coord.), 1970, *Sistemele limbii*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Dimitrescu, Florica, 1973, *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Dimitrescu, Florica, 1988, „Importanţa lingvistică a Noului Testament de la Bălgrad", în *Studiu introductiv la NT 1648*, p. 77-96.

Dimitrescu, Florica, 1994, *Dinamica lexicului românesc*, Bucureşti, Editura Logos.

BDD-V1678 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

Gafton, Alexandru, 2002, „Relația dintre Noul Testament de la Bălgrad (1648) și textul corespunzător din Biblia de la București (1688)", în *BIBLIA 2001 (ed. 1688)*, II, 2002, p. LV-LXXXVI.
Gafton, Alexandru, 2005, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iași, Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza».
Gheție, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei.
Graur, Alexandru, 1954, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, Editura Academiei.
Lupaș, Liana, 2004, „Suma capetelor și sursele Noului Testament de la Bălgrad", în *Wald – Georgescu 2004*, p. 246-256.
Lungu Badea, Mariana, 2012, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
Munteanu, Eugen, 2008, *Lexicologie biblică românească*, București, Humanitas.
Munteanu, Eugen (coord.), 2011, *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, Lucrările Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană", Iași, 28-29 octombrie 2010, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".
Pavel, Eugen, 2000, „Un monument de limbă literară: Biblia lui Samuil Micu", în *BIBLIA 1795*, p. 1-22.
Pavel, Eugen, 2001, *Carte și tipar la Bălgrad (1567-1702)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
Tudose, Claudia, 1970, „Vocabularul fundamental al limbii române vechi", în *Coteanu – Wald, 1970*, p. 119-164.
Wald, Lucia, Theodor Georgescu (ed.), 2004, *In memoriam I. Fischer*, București, Humanitas.

Resurse online:

TDR 2009 = *Text și discurs religios*, Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios". Iași, 5-6 decembrie 2008, ediția I, ed. Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", pe site-ul http://www.cntdr.ro.
TDR 2012 = *Text și discurs religios*, Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios". Iași, 10-12 noiembrie 2011, ediția a IV-a, ed. Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza, pe site-ul http://www.cntdr.ro.

LEXICAL-SEMANTIC DYNAMICS IN ROMANIAN BIBLICAL VERSIONS. CASE STUDY: *THE PARABLE OF THE GOOD SAMARITAN*

(*Abstract*)

The focus of this study is the lexical-semantic dynamics in Romanian biblical versions. We have selected a number of five texts that are representative for a comparative analysis of the *Parable of the Good Samaritan*, from *Gospel according to Luke*, chapter 10, verses 25-37: *Coresi's Tetraevangelion* (TETRAEV. 1561), *The New Testament from Bălgrad* (NT 1648), *The Bible from Bucharest* (BIBLE 1688), *The Vulgata from Blaj* (BIBLE 1760), *The Bible from Blaj* (BIBLE 1795). We note the presence of lexical coincidences in successive versions of the *Bible*: a word that has not been replaced at all, resisting during several centuries. The stability of a word is usually proof of its framing within the basic vocabulary of the language and an index concerning the genealogy of texts. The lexical substitutions from the biblical versions have different explanations: language variation (diachronic, stylistic and dialectal variation); the use of different sources (especially, the Slavonic, Greek or Latin sources); the passage from the principle of literal rendering to the literary translation.

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)

Anexă: Tabel sinoptic

Cap., v.	NTGL 1611 (gr.)	NTGL 1611 (lat. Beza)	NTGL 1611 / BIBLIA SACRA 1690 (lat. Vulgata)	TETRAEV. 1561	NT 1648	BIBLIA 1688	BIBLIA 1760	BIBLIA 1795
10,25	διδάσκαλε	magister	magister	învățătoare	dascale	dascale	învățătoriule	dascale
10,27	τῇ ἰσχύϊ	viribus	viribus	tăriia	vârtutea	vârtutea	putearea	vârtutea
10,27	τῇ διανοίᾳ	cogitatione	mente	cugetul	cugetul	cugetul	mintea	cugetul
10,27	τὸν πλησίον	proximum	proximum	vecinul	priiatinul	aproapele	aproapele	deaproapele
10,28	ζήσῃ	vives	vives	viu ver(i) fi	veri viia	vei trăi	vei fi viu	vei fi viu
10,29	πλησίον	proximus	proximus	vecin	priiatinul	aproapele	aproapele	vecinul
10,30	κατέβαινεν	descendebat	descendebat	mergea	mogorâia	pogorâia	să pogorea	s-au pogorât
10,30	ἐκδύσαντες	exspoliato	despoliaverunt	dezbrăcară	îl jăhuiră	dezbrăcându-l	l-au jefuit	dezbrăcându-l
10,30	πληγὰς ἐπιθέντες	plagis impositis	plagis inpositis	rane-i puseră	răniră	rănindu-l	rănindu-l	rănindu-l
10,30	ἡμιθανῆ	seminece	semivivo	de abia viu	mai mort	mai mort fiind	de-abia viu	abiia viu
10,31	κατὰ συγκυρίαν	casu	accidit	se prinse	tâmplându-să	după tâmplare	s-au întâmplat	s-au întâmplat
10,33	ὁδεύων	iter faciens	iter faciens	veniia	venind	venind	călătorind	mergând
10,33	ἦλθεν	venit	venit	mearse	sosi	sosi	au venit	au venit
10,34	ἔλαιον	oleum	oleum	unt	uloiu	untdelemn	untdelemn	untdelemn
10,34	πανδοχεῖον	diversorium	stabulum	casa de oaspeți	sălașul oaspeților	sălaș de oaspeț	sălaș	casă de oaspeți
10,34	ἐπεμελήθη	curam egit	curam eius egit	păziia	purtă câștiga	purtă grija	au avut grige	au purtat grijă
10,35	ἐκβαλὼν	abiens	-	ieşi	mergând	mergând	-	au purces
10,35	δηνάρια	denarios	denarios	arginți	bani	dinari	dinari	arginți
10,35	τῷ πανδοχεῖ	hospiti	stabulario	uspătătoriului	gazdei	gazdei	gazdei	gazdei
10,35	προσδαπανήσῃς	insumpseris	Supererogaveris	să ai răsipi	vei cheltui	vei cheltui	vei cheltuii	vei cheltui
10,35	ἀποδώσω	reddam	reddam	da-ț-voiu	voiu plăti	voiu plăti	ț-oi întoarce	voiu întoarce
10,36	πλησίον	proximus	proximus	vecin	priiatin	priatin	aproapele	mai deaproape
10,37	πορεύου	abi	vade	pasă	pasă	pasă	mergi	pasă

BDD-V1678 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:48:09 UTC)